

Immanuel Kant

RESPOSTA A LA PREGUNTA:
QUÈ ÉS LA IL·LUSTRACIÓ?

Traducció i edició de Ramon
Alcoberro

EDICIONS ENOANDA

A la memòria de Josep-Maria Terricabras
(1946-2024), el savi, l'amic i l'home compromès,
que va fer de l'atrevir-se a pensar una
norma de vida, amb el dolor de no poder dis-
cutir aquest llibre amb ell i amb la Montserrat
una tarda d'estiu a Begur.

Als amics i als alumnes que al llarg 41 anys de
feina m'han ajudat a pensar.

A Júlia, és clar.

ÍNDEX

Introducció	1
Immanuel Kant: RESPOSTA A LA PREGUNTA: QUÈ ÉS LA IL·LUSTRACIÓ?	9
Guia per a la lectura de <i>Què és la Il·lustració?</i>	29
1. Marc general	29
2. Pla de l'obra	36
3. Lectura per paràgrafs	40
Els termes de l'obra	55
1. «Sapere aude!»	55
2. «Sapere aude!» i socratisme	60
3. El segle de Frederic	62
4. Minoria i tutoria	66
5. La metàfora del caminar	70
6. La distinció entre ús públic i ús privat de la raó	73
7. A manera de conclusió: el «públic» republicà com a destinatari de la Il·lustració ...	75
Sobre aquesta edició	77

INTRODUCCIÓ

Són poques planes i tan sols deu paràgrafs, però *Què és la Il·lustració?* és un dels textos més significatius de la filosofia moderna i potser el que millor ha definit el paper que pertoca a la raó com a eina per transformar la vida. El programa que es teoritza a l'article: espolsar-se l'estat de tutela, prescindir del pensament màgic i la superstició i optar a ser *Selbstdenker* ("algú que pensa per ell mateix"), fent ús públic de la raó, sintetitza les idees bàsiques de la racionalitat occidental i encara ara constitueix un ideal a assolir, de vegades prou difícilment. «Sapere aude! Tingues el valor d'emprar el teu propi enteniment!» ha quedat com un crit reivindicatiu i com l'objectiu de la vida viscuda amb sentit.

La pregunta que vol respondre Kant en aquest article no ha deixat de repetir-se des d'aleshores i els criteris de racionalitat política que va establir aquí (publicitat, debat, obediència a la llei racional) son bigues mestres de les societats democràtiques. Si *Què és la Il·lustració?* s'ha convertit en un clàssic és perquè la reivindicació d'autonomia racional que Kant elabora en aquest text, l'exigència de no obeir un amo sinó la llei que es concep com a legítima, constitueix el grau zero de la dignitat humana i, per extensió, de la política en el sentit republi-

cà del terme. Només la capacitat de pensar per un mateix ens fa humans. Construir les eines de la crítica per lluitar contra la immaduresa personal i contra la tutela social que ens torna irresponsables i dependents és la tasca de la Il·lustració. La proposta kantiana constitueix la base que permet abordar el debat democràtic des de la dignitat (val a dir, des d'aquella situació en què els humans tenim valor però no preu.)

Massa acostumats a ser tractats com animals domèstics pel poder polític i mediàtic, la decisió d'optar per la Il·lustració és la de fer-ho per la majoria d'edat, per la llibertat i contra la tutoria. A partir del que Kant va qualificar com a «segle de la crítica», la religió ja no pot invocar el seu caràcter sagrat per defugir la crítica, ni la legislació pot evitar l'examen públic. «L'ús públic de la raó», la llibertat de pensament —i (sobretot) d'expressió pública del pensament— que aquest text va definir, continua essent la pedra de toc de la humanitat. “Humanitat” que, convé recordar-ho, en Kant no significa la suma total dels éssers humans, sinó la qualitat moral que fa a cadascú digne d'anomenar-se així.

Òbviament, pensar futurs possibles és difícil; és prou cert que l'ésser humà (sovint lladre o equilibrista), no està a l'altura de la llibertat que reclama i que, a més, des del poder polític o mediàtic es fa tot el possible per tal que no ho estigui; però tenir el valor d'emprar el propi enteniment per sobre de les circumstàncies desfavorables és el nucli des del qual es fa possible construir l'espai públic democràtic. Matisem que pensar per un mateix no és el mateix que pensar tot

sol i que la Il·lustració no és un moviment irreversible, perquè de fet sempre hi haurà formes de barbàrie; però caigui qui caigui, sortir de la dependència política —i avui de la dependència emocional— és condició imprescindible d'una vida amb sentit.

Convé situar *Què és la Il·lustració?* en el seu context social i fins i tot lingüístic, per entendre el text i evitar lectures ingènues. En primer lloc, cal fer esment d'un problema de traducció. Quan es parla d'il·lustració no es tradueix correctament la paraula *Aufklärung*, que en alemany designa un procés. És més aviat un “anar cap a les Llums”, un “voler fer clara” la raó. De cap manera es pot, doncs, reduir la Il·lustració a un “isme” més, o a una ideologia, perquè les Llums no prometen un futur sense conflictes. Segurament, mai realitzarem del tot el triomf de la racionalitat, però inevitablement la modernitat exigeix que es faci la llum a través de l'ús públic de la raó. En qualsevol cas, com va explicar Kojin Karatani a *Transcristique. On Kant and Marx* (2003), Kant mai va considerar que l'imperatiu categòric fos una doctrina abstracta, sinó que s'havia de realitzar a través de la història.

La Il·lustració sobre la qual reflexiona Kant havia començat a caminar a partir dels canvis socials produïts sota el regnat de Frederic II de Prússia (1712-1786). Convé recordar que al llarg de la vida de Kant la societat alemanya va conèixer transformacions demogràfiques, socials i econòmiques d'envergadura excepcional i això fou molt determinant per al triomf de les idees il·lustrades. La població va créixer més d'un 50% i com a conseqüència de les guerres el terri-

tori prussià va augmentar enormement, tot i que continuà essent molt majoritàriament rural. Les guerres de Silèsia, la dels Set Anys i la partició de Polònia van trasbalsar el país. Frederic va promulgar un codi legislatiu l'any 1747, va dessecar territoris molt extensos, va crear Acadèmies científiques i, en el seu esforç per alfabetitzar el país, fins i tot va usar molts veterans del seu exèrcit com a mestres d'escola.

Conceptualment, el que s'està definint al text del *Què és la Il·lustració?* és l'essència, el *Was ist?* (el què és) de les Llums, una mica en el sentit que Plató es demanava pel *ti esti* de les coses. La genialitat de Kant fou la de descobrir que el ser de la il·lustració no pot determinar-se de cap més manera que a través del seu fer-se. La Il·lustració és un procés, una manera de fer les coses (o si es vol, un estil), i no un contingut específic. Les Llums consisteixen en allò que passa quan s'il·lumina el món a partir del dret a l'expressió pública del pensament racional. Són un lumen naturale que no té res de lux divina. Són una sortida (*Ausgang*) de la minoria d'edat, paral·lela a la del presoner de la caverna al llibre VII de la *República* platònica. Veure i conèixer el món des d'un mateix (i no des de la tradició, ni des de la fe), canvia la mateixa manera com percebem allò que és.

A *Què és la Il·lustració?*, Kant insisteix en la necessitat de no acovardir-se com a condició primera per ser lliure. La llibertat de pensament no ha de tenir por d'ella mateixa. Els preceptes (*Satzungen*) i les fórmules (*Formeln*), els usos mecànics de la raó, ja no serveixen. Res excepte la llibertat pot alli-

berar-nos, perquè al risc d'usar la pròpia raó li correspon la possibilitat de la creació d'un àmbit pròpiament humà.

Això no significa de cap manera que opti pel que Russell a la seva *Història de la filosofia occidental* (1946) anomenà «la forma romàntica de la rebel·lia», tant diferent a la forma racionalista. Il·lustrar-se per a Kant no és fer una opció per la revolta, sinó per una obediència racional. Significa passar de la minoria d'edat a la maduresa i a la responsabilitat —i de la submissió als tutors a l'autodeterminació. No correspon a la raó pura, sinó a la raó de «cada persona», la que construeix la vida en comú de cada dia i és per això, per gestionar les contradiccions d'aquest viure en plural, que cal el valor de l'ús públic de la raó i unes institucions que el facin possible.

S'ha retret sovint que l'article és l'expressió d'un fracàs. Al final, tot es limitaria a una frase de contingut frustrant («raoneu tant com vulgueu i sobre el que vulgueu, però obeïu!») ¿L'ús públic de la raó seria un mer concepte propagandístic, o serviria per a alguna cosa més? La resposta és que convindria entendre que en una societat que lluita per la raó, obeir el que és racional és l'única manera de no llençar pedres sobre la pròpia teulada. Si la raó és autònoma (en sentit etimològic, si es dona ella mateixa la seva pròpia llei) desobeir-la és caure en l'animalitat i en la sagnia. La desobediència voluntària al poder racional s'anomena irracionalitat.

Marx, en un esborrany de *La ideologia alemanya*, va escriure que tan sols coneixia una ciència, la ciència de la història. Però

el problema és que la història progressa pel seu costat més fosc, cosa que, per cert, també va dir Marx a *Misèria de la filosofia*. Per a Kant, en canvi, abans que cap altra cosa existeix el dret. És el dret (matisem: el dret racional, universal) el que ha de guiar la història, perquè la violència —condició humana inevitable per la nostra mateixa estructura biològica— constitueix una pura prehistòria de la raó.

A diferència de Hobbes, que presenta els humans com éssers vanitosos, agressius, tristos i amb por a la mort, Kant els considera éssers contradictoris, ni bons ni dolents, sinó productes del que anomena la «insociable sociabilitat.» Com diu ell mateix: «Tota la cultura i l'art que guarneixen la humanitat, la més bella ordenació social, són fruits d'una insociabilitat que per ella mateixa es veu obligada a disciplinar-se i així, per una tècnica imposada, a desenvolupar completament les llavors de la natura» (*Idea d'una història universal amb intenció cosmopolita* —Cinquena tesi [trad. Salvi Turró]). Que en origen la humanitat sigui «fusta torçada» a causa de les passions, els interessos, etc., no significa que no puguem redreçar-la. Segons Kant, l'home no és dolent per naturalesa, sinó «maligne», o més ben dit, «pervers», val a dir, no es proposa fer el mal pel mal, sinó que li costa complir amb el deure, inverteix l'ordre racional i tendeix a l'egoisme. Hobbes no havia tingut en compte, a més, una qüestió fonamental: que l'home pot esmenar-se, val a dir, es pot regenerar moralment. Aquesta és la dada essencial del kantisme com a moral i política racional.

La regeneració moral de la nostra manera de ser i de pensar està vinculada, diu Kant, a una transformació a través de l'educació i de la llei. L'home, en tant que ésser capaç de raonar (animal rationabile), ha de desenvolupar aquesta capacitat i esdevenir un animal plenament racional (animal rationale), per dir-ho en una fórmula de l'Antropologia. El paper de la Il·lustració és emancipar la humanitat a través del coneixement, treure'ns de la minoria d'edat i fer-nos dignes de ser racionals. «L'educació moral de l'home ha de començar no per la millora de la moral, sinó per la transformació de la manera de pensar», dirà més endavant a *La religió dins els límits de la mera raó*.

A parer de Kant, l'ésser humà, tot i que no és naturalment bo, està dotat d'eines per fer-se'n. Més enllà d'una «disposició a la humanitat», que explica la nostra capacitat pragmàtica per fer coses, la Il·lustració proclama que estem dotats també d'una «disposició a la personalitat», que explica la nostra capacitat moral, i que ens permet obrar en direcció al bé, de manera que, en tant que som humans, no vivim només en la dimensió factual sinó que aspirem a la justícia. Aquestes eines es van posar en marxa amb les Llums i continuen actives malgrat que de vegades avancin d'una manera contradictòria o que fins i tot semblin que reculen. *Què és la Il·lustració?* ens anuncia que a l'espectacle depressiu de la irracionalitat humana se li pot oposar el dret al progrés i a la racionalitat a través de «l'ús públic de la raó» que el segle de Frederic (i el de Voltaire) fa possible. No és poca cosa.

RESPOSTA A LA PREGUNTA: QUÈ ÉS LA IL·LUSTRACIÓ?

1 [Ak. VIII 35] La Il·lustració és la sortida de l'home de l'estat de tutela del qual ell mateix és responsable. L'estat de tutela és la incapacitat de servir-se del propi enteniment, sense ser conduït per algú altre. D'aquest estat de tutela n'és responsable un mateix quan la causa no rau en una insuficiència de l'enteniment sinó en una insuficiència de la resolució i del valor per servir-se'n sense la guia d'altri. Sapere aude!¹ Tingues el valor d'emprar el teu propi enteniment! Vet aquí la divisa de les Llums.

2 Mandra i covardia són les causes que fan que un nombre tan gran d'humans, un cop la natura els ha alliberat fa temps d'una direcció aliena (naturaliter maiorennes),² restin tanmateix voluntàriament tota

¹ La màxima «atreveix-te a pensar» fa referència a la segona *Epístola* d'Horaci (I, 2, 40): *Dimidium facti, qui coepit, habet: sapere aude, / incipe* ("Qui ha començat, ja ha fet la meitat: gosa saber, / comença"), que anima a emprar les pròpies facultats, especialment en el nivell moral. Sabent-ho Kant o no, Sapere aude! també era la divisa de la lògia maçònica dels Amics de la Veritat (Aletophilen), Berlín, 1736, inspirada en les filosofies de Leibniz i Wolff.

² Literalment «adults des d'un punt de vista de la natura.» La reflexió kantiana s'elabora des d'un punt de vista antropològic, és a dir, des la naturalesa hu-

la seva vida en un estat de tutela i que resulti tan senzill a altres situar-se'n com a tutors. És còmode, viure sota tutela! Si tinc un llibre que em serveix d'enteniment per comptes que hagi de pensar jo, un director espiritual que té consciència en el meu lloc, un metge que decideix el meu règim alimentari per comptes que ho hagi de fer jo, etc., llavors no necessito esforçar-me per mi mateix. No em cal pensar si puc pagar; d'altres ja se n'encarregaran en nom meu de tan feixuga tasca. I si la major part, i més, dels humans (i entre ells tot el sexe bell),¹ con-

mana. És la nostra pròpia naturalesa racional la que ens permet alliberar-nos i passar de la infància a la raó.

¹ La diferència que estableix entre les capacitats de la major part dels humans i «tot el bell sexe» és clarament masclista i es fonamenta en la creença que la dona era, per naturalesa, heterònoma, val a dir, dependent i, per tant aliena a l'esperit de la il·lustració que és l'autonomia. Al seu moment, Johan Georg Hamann (1730-1788), un espiritualista amb qui Kant va polemitzar sobre temes de filosofia de la religió, ja va comentar que la frase era «...una burla que les meves tres filles no consentiran» (carta a Christian Jacob Krauss, 18 de desembre de 1784). La posició més elaborada de Kant sobre les dones es troba a les seves *Observacions sobre el sentiment del bell i del sublim* (1794): «El bell sexe té tanta intel·ligència com el masculí, però una intel·ligència *bella*, la nostra ha de ser una *intel·ligència profunda*.» Kant considera — en resum — que la sentimentalitat, un capteniment superficial, impedeix estructuralment que la dona pugui tenir personalitat moral. Un amic i antic alumne de Kant, Theodor Gottlieb von Hippel (1841-1896), alcalde de Königsberg, va ser un dels primers defensors dels drets de les dones, argumentant a partir de l'imperatiu categòric i amb una fórmula kantiana («Com si la llibertat, amb totes les seves molèsties,

sideren que alliberar-se de la tutela és molt perillós, i encara més, molt difícil, és perquè aquests tutors es dediquen a convèncer-los que, en la seva extrema benvolença, ells ja s'encarreguen de vigilar-los. Un cop han tornat estúpid el seu ramat i han impedit amb sol·licitud que aquestes criatures pacífiques gosin fer un pas sense els caminadors infantils on els han empresonat, els mostren els perills que els esperen si miren de caminar tots sols. [Ak. VIII 36] Però aquest perill no és tan gran, sens dubte, perquè un cop haguessin caigut diverses vegades, acabarien per aprendre a caminar tots sols; tot i que un accident d'aquesta mena torna poruc i sovint dissuadeix de qualsevol altra temptativa posterior.

3 És, doncs, difícil que cada ésser humà, agafat d'un en un, s'alliberi de l'estat de tutela que s'ha convertit, per així dir-ho, quasi en la seva naturalesa. Fins i tot hi ha agafat gust i és incapaç ara per ara de servir-se del seu propi enteniment, perquè mai no li han permès ni tan sols intentar-ho. Preceptes i fórmules, aquests instruments mecànics d'un ús de la raó, o més ben dit d'un mal ús raonable dels seus dons naturals, són les manilles d'un estat de tutela permanent.¹ Qui se'n desprengués, però,

no fos preferible a l'esclavitud més còmoda!») al seu llibre *Sobre el progrés cívic de les dones* (Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber, 1792), on plantejà la famosa qüestió: «De debò creus que la meitat del món existeix només pel teu plaer?»

¹ «Preceptes» i «fórmules» són regles de conducta que s'aprenen sense examen. Kant considera que poden ser necessaris en l'educació dels infants i a la seva *Pedagogia* va dir que «La disciplina ens fa passar

tan sols faria saltets maldestres sobre el sot més mínim, perquè li faltaria el costum de moure's lliurement. Per això n'hi ha ben pocs que hagin reeixit pel propi treball del seu esperit a desfer-se de l'estat de tutela i a caminar segurs malgrat tot.

4 Però és més probable que un públic s'illustri ell tot sol, i resulta gairebé inevitable sempre que se li atorgui la llibertat. Perquè sempre hi haurà homes que pensin per ells mateixos, fins i tot entre els tutors en exercici sobre la gran massa, per rebutjar ells mateixos el jou de l'estat de tutela i per propagar al seu voltant l'esperit d'una apreciació raonable del propi valor i de la vocació¹ de tot home de pensar per ell mateix. En aquest sentit, és de notar que el públic que els tutors ells mateixos havien posat de primer sota el jou,² després, incapaç de tota il·lustració, els força a restar fermats si algun dels tutors els incita a revoltar-se. Així de perniciosos és sembrar prejudicis, perquè acaben venjant-se dels mateixos que en van ser autors o que els van propagar. Per això el públic tan sols pot accedir lentament a la Il·lustració. A través d'una revolució es

de l'estat d'animal al d'home», però obrar sense reflexionar, i mecànicament, és indigne d'un adult.

¹ «Vocació» tradueix el terme alemany "Beruf", que en origen té un clar significat religiós. Una vocació és una crida personal de Déu que s'ha de respondre espontàniament, sense imposició externa. Amb la Il·lustració apareix una nova crida interior: la de ser racionals.

² Un jou és una peça de fusta o ferro que servia per mantenir controlat un bou, un ase, etc. i aprofitar així la seva força de treball. Metafòricament, una eina de dominació.

pot aconseguir la caiguda d'un despotisme¹ personal o la fi d'una opressió basada en la set de diners o de domini, però mai una veritable reforma de la manera de pensar;² més aviat al contrari, nous prejudicis servirán igual que servien els antics per mantenir controlats el gran nombre dels qui no pensen.

5 Però per a la Il·lustració no cal res més que llibertat; i la més inofensiva entre totes les que es poden anomenar llibertats, a saber, la de fer un ús públic de la pròpia raó en tots els àmbits. Però sento cridar per tot arreu: no raoneu! [Ak. VIII 37] L'oficial diu: no raoneu, marqueu el pas! El funcionari del departament d'hisenda diu: no raoneu, pagueu!. El mossèn diu: no raoneu, cregueu! (Un únic senyor al món diu: raoneu tant com vulgueu i sobre el que vulgueu, però obeïu!)³ A tot arreu es limita la lliber-

¹ «Despotisme» (del grec δεσπότης, “despotès”, el senyor de la casa) és el model polític de l'autoritat paternalista, arbitrària i autoritària. Per a Aristòtil era el govern propi dels bàrbars i de les «societats servils», *Política*, III, 1286.

² Tot i que als seus darrers anys defensà la revolució francesa i fins i tot el Terror, Kant es malfiava de les revolucions en general. A parer seu, el progrés s'ha de desenvolupar gradualment i sobretot a través de «la manera de pensar», o com diríem avui, de la cultura.

³ Es tracta de Frederic II (1712-1786), rei de Prússia entre 1740 i 1786, on va introduir l'educació obligatòria, i model de dèspota «il·lustrat», que segons Kant havia aconseguit un compromís entre l'estabilitat política, l'afirmació del poder de l'estat i el progrés cultural i intel·lectual. Tot i que, com es recorda en aquest text, va concedir als seus súbdits la llibertat religiosa, que significa molt més que la simple to-

tat. Però quina limitació és un obstacle per a les Llums? I quina altra no ho és, sinó que, al contrari, hi va a favor? Responc: l'ús públic de la pròpia raó sempre ha de ser lliure, i és l'únic que pot portar la Il·lustració entre els humans. Però el seu ús privat sovint pot ser estrictament limitat, sense que això signifiqui tanmateix obstruir especialment el progrés de la Il·lustració. Entenc per ús públic de la pròpia raó el que algú fa en tant que savi davant tot el públic que llegeix.¹ Anomeno ús privat de la raó el que algú està autoritzat a fer en un càrrec civil o en una funció que li ha estat encomanada. En efecte, pel que fa a una munió d'activitats que afecten a l'interès de la comunitat, cal un cert mecanisme a través del qual alguns membres de la comunitat s'han de comportar de manera purament passiva a fi de ser dirigits pel govern en virtut d'una unitat artificial, envers fins públics, o al

lerància religiosa, Frederic sempre va defensar que «els prejudicis són la raó del poble.» Hi ha uns articles seus traduïts al català: *Sobre l'amor propi. Sobre els prejudicis*. Barcelona: El Llamp, 1989. Col. Malament, a cura de Ramon Alcoberro.

¹ Precisió significativa: l'espai públic no és el comú de tothom, sinó el del públic expert «que llegeix», el dels savis (Gelehrter, doctes, erudits...) i el des lectors capacitats per debatre i criticar. Al llarg de tot el text, Kant explícitament s'adreça als qui «en tant que savis» participen del debat, però no a tothom. Aquesta preeminència del savi apareix repetidament en els pensadors de les Llums. Fins i tot l'article 6 de la *Declaració dels drets de l'home i del ciutadà* (1789) accepta que la llei «igual per a tots» pot fer diferències en funció de les «virtuts i coneixements» dels individus, de manera que el coneixement és l'única diferència justa que reconeix la república.

menys per impedir la destrucció d'aquests fins públics. Sens dubte en aquest cas no està permès raonar i s'està obligat a obeir. Ara bé, en la mesura que aquest component de la màquina es consideri al mateix temps membre del conjunt de la comunitat, o àdhuc de la societat cosmopolita,¹ pot, en conseqüència, per la seva qualitat de savi que es dirigeix a través dels seus escrits a un públic en el sentit propi del terme, raonar sobre qualsevol cosa sense que per això pateixin els negocis als qual està vinculat en tant que membre passiu. Així, per exemple, resultaria molt perniciosos que un oficial en exercici que rep una ordre dels seus superiors volgués raonar en veu alta sobre la finalitat o la utilitat d'aquesta ordre; té l'obligació d'obeir-la.² Però de justícia no se li pot prohibir que faci, en tant que savi, observacions sobre els errors comesos en

¹ «Cosmopolita», del grec κοσμοπολίτης (“ciudadà del món”) és un concepte elaborat per les escoles hel·lenístiques, i particularment pels cínics i els estoics, en el moment de la crisi de la polis grega. En Kant representa un espai públic ampliat a escala de tota la humanitat. És en aquest context que a *Idea per a una història universal* (1784), parla de la «societat de nacions» (Völkerbund). En tot cas, convé no fer-se massa il·lusions sobre el cosmopolitisme; com ell mateix diu a l'*Antropologia en sentit pragmàtic*, la societat cosmopolita és «inaccessible en ella mateixa» i s'ha d'entendre com un «principi regulador que obliga a perseguir-la.»

² Aquest argument va ser emprat pel militar nazi Adolf Eichmann (1906-1962) en el judici a Jerusalem, per exculpar-se de la seva responsabilitat en l'Holocaust i fou analitzat per Hannah Arendt (1906-1975) en un conegut informe sobre la banalitat del mal (1963).

una guerra i que els sotmeti al judici del seu públic. El ciutadà no pot negar-se a pagar els impostos que li pertocquen; una crítica fora de lloc d'aquestes càrregues, quan ha de pagar-les, pot ser castigada per escandalosa, susceptible de provocar actes d'insubmissió generalitzada.¹ Tot i això no va contra el deure del ciutadà si expressa [Ak. VIII 38] públicament, en tant que savi, el seu parer sobre la inadequació o la il·legitimitat de tals contribucions. De la mateixa manera, un capellà està obligat a fer la prèdica als seus catecúmens² i a la seva parròquia segons el símbol³ de l'Església que serveix, perquè amb aquesta condició va ser contractat. Però, en tant que savi, té plena llibertat, i és fins i tot la seva obligació, comunicar al públic els pensaments, curosament examinats i ben intencionats, que hagi pogut concebre sobre les imperfeccions d'aquest símbol, així com les propostes en vista a una millor organització de les qüestions religioses i eclesiàstiques. En tot això no hi ha res en absolut que pugui pesar a la seva consciència. Perquè el que ensenya com a conseqüència de les seves funcions com a mandatari de l'Església, ho

¹ Segons Kant, el principi de l'acció humana ha de ser avaluat en funció de la seva possible generalització. Això val exactament igual per a la política i per a la moral. Donat que una insubmissió generalitzada produiria un caos social, la insubmissió no és bona.

² «Catecúmen», del grec bizantí *κατηχούμενος* ("el que s'instrueix") és en la tradició cristiana la persona que es prepara per batejar-se o per rebre qualsevol sacrament.

³ En aquest text, la paraula "símbol" designa el Credo o el conjunt de creences i ritus propis d'un culte religiós.

presenta com una cosa que no té el poder d'ensenyar tal com li sembla, sinó que ha estat encarregat d'exposar-ho segons les instruccions rebudes i en nom d'un altre. Dirà: la nostra Església ensenya això o allò; vet aquí els arguments dels quals se serveix. En aquest sentit, treu per a la seva parròquia tot el profit pràctic de preceptes que ell mateix no subscriuria amb plena convicció, però que, amb tot, pot pretendre exposar perquè no resulta impossible del tot que continguin alguna veritat oculta, i perquè en tot cas no s'hi troba res contrari a la religió interior.¹ Perquè si cregués que s'hi troba res de contrari, no podria assumir les seves funcions amb plena consciència, i hauria de dimitir-ne. Així l'ús que un

¹ Com tota la tradició pietista, Kant considera que les religions revelades, més enllà de dogmes i rituals, s'han d'articular i de sotmetre a una «religió interior» que correspon a l'obediència al deure moral, que és l'autèntic manament diví. La mera «fe de religió» no té valor moral. A *La religió dins els límits de la raó* (1792), Kant fou el primer filòsof de la religió que després de Voltaire plantejà que la religió ha d'estar delimitada per la raó (val a dir, que ha de ser interpretada des de la raó pràctica) i que són les limitacions de la raó humana el que dona origen a les religions històriques. D'aquesta manera, la religió interior consisteix en el compliment de l'exigència moral, l'única realment intemporal. Òbviament, aquesta tesi xocava frontalment amb la tradició catòlica de la justificació per les obres. La *Crítica de la raó pura* de Kant, publicada per primera vegada a Riga el 1781, i després en una segona edició revisada el 1787, es va afegir a l'Índex de llibres prohibits el 1827 i hi va romandre fins que l'Índex va ser abolit per un decret de Pau VI el 1966, circumstància que en part explica el difícil arrelament del kantisme a les terres catalanes.

mestre en exercici¹ fa de la seva raó davant de la seva parròquia és simplement un ús privat,² perquè, sigui quina sigui la seva importància, és només una reunió familiar: i en aquest sentit, no és lliure en tant que sacerdot, i no se li pot permetre que ho sigui, perquè compleix un encàrrec que li ve de fora. En canvi, en tant que savi que s'adreça al públic pròpiament dit, el clergue gaudeix, com a tal, en l'ús públic de la seva raó, d'una llibertat il·limitada de servir-se de la pròpia raó i de parlar en el seu propi nom. Perquè que els tutors del poble (en les coses espirituals) hagin de ser ells mateixos menors d'edat, és un disbarat que aboca a perpetuar els disbarats.

6 Però una societat d'eclesiàstics, per exemple un concili o clasis venerable — com ella mateixa s'anomena entre els holandesos — no hauria d'estar habilitada per comprometre's entre ells sota jurament a respectar un cert símbol immutable, per exercir d'aquesta manera una tutela inacabable sobre cadascun dels seus membres i, per la seva mediació, sobre [Ak. VIII 39] el poble, i fer-la, per així dir-ne, eterna? Dic: això és del tot impossible. Un contracte d'aquesta mena, que implicaria tenir per sempre més el gènere humà al marge de

¹ S'entén, un eclesiàstic.

² L'ús públic privat de la raó és el que es limita a expressar-se en un grup petit, familiar, d'amics o de feligresos. Però l'espai públic d'expressió del pensament no es pot confondre amb la mera divulgació privada de tafaneries, enrabiades o queixes més o menys ben fonamentades, sinó que exigeix que algú tingui accés i pugui presentar com autor d'una opinió independentment de tota autoritat.